

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของโครงการวิจัย

การท่องเที่ยวเป็นอีกหนึ่งนโยบายหลักในการกระตุ้นเศรษฐกิจและสร้างรายได้ให้กับประเทศ การพัฒนาโครงสร้างและรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงเข้ากับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งจะเกิดประโยชน์ต่อการกระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น นับเป็นรูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (sustainable tourism development) นอกจากนี้ยังช่วยเสริมสร้างให้ชุมชนมีทางเลือกในการพัฒนาศักยภาพการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรภายในท้องถิ่น เพื่อเป้าหมายอันนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ระบบสนับสนุนการตัดสินใจ (decision support system) ถือเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการจัดการฐานความรู้ที่สามารถให้ผลลัพธ์เป็นข้อเสนอแนะ ทางเลือก หรือภาพรวมของสถานการณ์ อย่างบูรณาการและผสมผสาน สำหรับใช้ประกอบการตัดสินใจในการวางแผนและการบริหารจัดการ ทรัพยากรการท่องเที่ยว เพื่อสร้างกิจกรรมและบริการตามเงื่อนไขที่เหมาะสมของพื้นที่และสภาพแวดล้อม เช่น ความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว (carrying capacity) การกำหนดพื้นที่และรูปแบบกิจกรรม สำหรับการ उपयोग ของนักท่องเที่ยว การลดผลกระทบต่อระบบนิเวศจากกิจกรรมนักท่องเที่ยว เป็นต้น

จังหวัดจันทบุรีอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 245 กิโลเมตร มีความหลากหลายของสถานที่ท่องเที่ยวซึ่งยังคงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม สมดังคำขวัญประจำจังหวัดที่กล่าวเอาไว้ว่า "น้ำตกลือเลื่อง เมืองผลไม้ พริกไทยพันธุ์ดี อัญมณีมากเหลือ เสื่อจันทบูร สมบูรณ์ธรรมชาติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมญาติกู้ชาติที่จันทบุรี" โดยสถานที่ท่องเที่ยวอันเป็นที่รู้จักทั่วไป ได้แก่ รอยพระพุทธรบาทพลวงเขาคิชฌกูฏ วัดเขาสุกิม อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิ้ว อุทยานแห่งชาติน้ำตกกระทิง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว วนอุทยานแหลมสิงห์ โบราณสถานค่ายเนินวง พิพิธภัณฑ์พาดิษยนาวิ หาดเจ้าหลาว หาดคู้กระเบน หาดคู้วิมาน เป็นต้น ซึ่งเป็นหนึ่งทางเลือกของการท่องเที่ยวภาคตะวันออก

การพัฒนา ระบบสนับสนุนการตัดสินใจเพื่อการวางแผนจัดการการท่องเที่ยวจังหวัดจันทบุรี ทำให้ทราบถึงภาพรวมของสถานการณ์และทางเลือกในการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดจันทบุรี นอกจากนี้ยังสามารถช่วยสื่อสารให้นักท่องเที่ยวรับรู้ถึงข้อมูลและเส้นทาง ตลอดจนสถานะหรือข้อจำกัดของสถานที่ เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจได้ล่วงหน้าก่อนออกเดินทางนั่นเอง

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์แบบออนไลน์บนเว็บไซต์ของแหล่งท่องเที่ยวสำคัญภายในจังหวัดจันทบุรีเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวในการสืบค้นข้อมูลเชิงพื้นที่
2. เพื่อพัฒนาระบบประเมินดัชนีศักยภาพด้านนันทนาการและช่วงชั้นโอกาสด้านนันทนาการของแหล่งท่องเที่ยวภายในจังหวัดจันทบุรี
3. เพื่อพัฒนาระบบประเมินการรับรู้ของนักท่องเที่ยวต่อความแออัดและผลกระทบสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวภายในจังหวัดจันทบุรี

1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย

1. ทำการพัฒนาระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ของแหล่งท่องเที่ยวสำคัญภายในจังหวัดจันทบุรีในรูปแบบออนไลน์บนเว็บไซต์ โดยกำหนดให้สามารถแสดงข้อมูลเชิงพื้นที่ ตำแหน่งพิกัด ขอบเขตการปกครอง และเส้นทางการเดินทาง พร้อมทั้งรายละเอียดของสถานที่สำคัญอื่น เช่น โรงพยาบาล สถานีตำรวจ สถานีขนส่ง จุดชมวิว ด้วยสัญลักษณ์ที่ใช้อ้างอิงบนแผนที่
2. ทำการพัฒนาระบบประเมินศักยภาพด้านนันทนาการของแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดจันทบุรี โดยคำนึงถึงมิติของตัวชี้วัดดังต่อไปนี้ ความโดดเด่นของสังคมพืช โอกาสพบเห็นสัตว์ป่า ความโดดเด่นทางกายภาพของฐานทรัพยากร คุณภาพด้านทัศนียภาพของภูมิทัศน์ นัยสำคัญต่อการสื่อความหมาย ความเหมาะสมของทรัพยากรต่อกิจกรรมนันทนาการ ความคงทนของสภาพแวดล้อม ความเชื่อมโยงกับแหล่งนันทนาการอื่น ความปลอดภัย และภูมิอากาศที่เหมาะสม
3. ทำการพัฒนาระบบประเมินชั้นโอกาสด้านนันทนาการของแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดจันทบุรี โดยคำนึงถึงมิติของตัวชี้วัดดังต่อไปนี้ การเข้าถึงพื้นที่ ความห่างไกล ความเป็นธรรมชาติ โอกาสในการพบปะผู้คน ร่องรอยผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ สิ่งอำนวยความสะดวก และการจัดการนักท่องเที่ยว
4. ทำการประเมินการรับรู้ของนักท่องเที่ยวที่มีต่อความแออัดและผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดจันทบุรี

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์แบบออนไลน์บนเว็บช่วยอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวให้สามารถสืบค้นข้อมูล และเส้นทางการเดินทางของแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรีได้สะดวกรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น
2. ระบบสนับสนุนการตัดสินใจจะช่วยประเมินศักยภาพและช่วงชั้นโอกาสด้านนันทนาการเพื่อสร้างทางเลือกในการวางแผนพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวของจังหวัดจันทบุรี ตลอดจนปรับปรุงแก้ไขปัญหาความแออัดและผลกระทบสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จังหวัดจันทบุรีมีความหลากหลายของสภาพภูมิประเทศและแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นภูเขา น้ำตก ป่าไม้ ทะเล นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ตลอดจนงานเทศกาลและงานวัฒนธรรมประเพณี ดึงดูดจำนวนนักท่องเที่ยวได้อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี โดยในปี 2549 มีจำนวนนักท่องเที่ยว 951,583 คน รวบรวมได้จากการท่องเที่ยว 1,843.99 ล้านบาท และในปี 2550 มีจำนวนนักท่องเที่ยว 1,174,835 คน รวบรวมได้จากการท่องเที่ยว 2,565.30 ล้านบาท คิดเป็นจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นร้อยละ 23.46 และมีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นร้อยละ 39.12 ดังแสดงในตารางที่ 1.1 ซึ่งจะเห็นได้ว่าจังหวัดจันทบุรีมีอัตราการเติบโตของเศรษฐกิจการท่องเที่ยวสูง

ตารางที่ 1.1 สถิติจำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยวของจังหวัดจันทบุรี

สถิติการท่องเที่ยวจังหวัดจันทบุรี	2547	2548	2549	2550
จำนวนนักท่องเที่ยว (คน)	528,842	660,816	951,583	1,174,835
รายได้การท่องเที่ยว (ล้านบาท)	1,090.69	1,388.56	1,843.99	2,565.30

ที่มา: ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดจันทบุรี (2551)

ถึงแม้จังหวัดจันทบุรีมีความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยว แต่ทว่าการพัฒนาส่งเสริมรูปแบบและผลิตภัณฑ์ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว ที่มีศักยภาพและความโดดเด่นยังมีดำเนินการน้อย นอกจากนี้ ยังจำเป็นต้องพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวให้มีความสามารถในการรองรับเพิ่มมากขึ้น เพื่อตอบสนองแนวโน้มจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นในอนาคต อีกทั้งเพิ่มความสะดวกในการคมนาคม โดยส่งเสริมภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อคงรักษาสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติและปราศจากมลพิษ อันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดจันทบุรี นำไปสู่รูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

นถาวรณ ฐานะกาญจนั และคณะ (2549) ได้พัฒนาระบบสนับสนุนการวางแผนการจัดการแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติอย่างยั่งยืน ซึ่งสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภายใต้เครือข่ายวิจัยและพัฒนาระบบสนับสนุนการตัดสินใจ (ครส.) โดยกำหนดตัวชี้วัดและเกณฑ์ในการวิเคราะห์และประเมินศักยภาพทรัพยากรนันทนาการในแหล่งนันทนาการ ควบคู่ไปกับการกำหนดตัวชี้วัดและเกณฑ์ในการจำแนกช่วงชั้นของแหล่งนันทนาการตามโอกาสด้านนันทนาการ

ศักยภาพทรัพยากรนันทนาการ (recreation resource potential) หมายถึง คุณลักษณะพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติภายในแหล่งนันทนาการที่ส่งผลให้แต่ละแหล่งเหมาะสมต่อการประกอบกิจกรรมนันทนาการ และการพัฒนาเพื่อรองรับกิจกรรมนันทนาการในลักษณะและระดับที่แตกต่างกัน ซึ่งประเมินได้จากปัจจัยบ่งชี้ 10 กลุ่มตัวชี้วัด คือ 1) ความโดดเด่นของสังคมพืช 2) โอกาสในการพบเห็นสัตว์ป่า 3) ความโดดเด่นทางกายภาพของฐานทรัพยากร 4) คุณภาพด้านทัศนียภาพของภูมิทัศน์ 5) นัยสำคัญด้านการสื่อความหมาย 6) ความเหมาะสมทรัพยากรต่อการประกอบกิจกรรมนันทนาการ 7) ความคงทนของสภาพแวดล้อม 8) ความเชื่อมโยงกับแหล่งนันทนาการอื่น 9) ความปลอดภัย และ 10) ภูมิอากาศที่เหมาะสมต่อการท่องเที่ยว การวิเคราะห์ศักยภาพทรัพยากรนันทนาการดังกล่าวนี้เป็นขั้นตอนที่สำคัญในการวางแผนด้านนันทนาการ จัดเป็นการดำเนินการเพื่อค้นหาจุดเด่นหรือจุดดึงดูดที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแหล่งนันทนาการแต่ละแห่ง บ่งชี้ความเหมาะสมของฐานทรัพยากรต่อกิจกรรมนันทนาการเฉพาะอย่าง สำหรับใช้เป็นแนวทางในการออกแบบกิจกรรม และบ่งชี้ข้อจำกัดในการใช้ประโยชน์และการพัฒนาแหล่งนันทนาการเพื่อรองรับกิจกรรมการใช้ประโยชน์ในรูปแบบที่เหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพที่มี

ช่วงชั้นโอกาสด้านนันทนาการ (recreation opportunity spectrum) หมายถึง ความหลากหลายในลักษณะเฉพาะทางกายภาพ ทางสังคม และทางด้านการจัดการของแหล่งนันทนาการที่เปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้ประกอบกิจกรรมนันทนาการในลักษณะที่แตกต่างกัน และได้รับประสบการณ์นันทนาการที่ต่างกัน ซึ่งประเมินได้จากปัจจัย 7 กลุ่มตัวชี้วัด คือ 1) การเข้าถึงพื้นที่ 2) ความห่างไกล 3) ความเป็นธรรมชาติ 4) โอกาสในการพบปะผู้คน 5) ร่องรอยผลกระทบจากกิจกรรมการใช้ประโยชน์ 6) สิ่งอำนวยความสะดวกและสภาพการจัดการแหล่ง และ 7) การจัดการนักท่องเที่ยว โดยปัจจัยเหล่านี้ถูกนำมาจัดระดับเพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดช่วงชั้นของโอกาสทางด้านนันทนาการ 6 ช่วงชั้น ดังนี้

- 1) แหล่งนันทนาการที่เป็นพื้นที่สันโดษ (primitive)
- 2) แหล่งนันทนาการที่เป็นพื้นที่กึ่งสันโดษที่ไม่ใช้ยานยนต์ (semi-primitive nonmotorized)
- 3) แหล่งนันทนาการที่เป็นพื้นที่กึ่งสันโดษที่ใช้ยานยนต์ (semi-primitive motorized)
- 4) แหล่งนันทนาการที่เป็นพื้นที่มีถนนเข้าออกแต่ยังคงความเป็นธรรมชาติ (roaded-natural)
- 5) แหล่งนันทนาการที่อยู่ในชุมชนชนบท (rural)
- 6) แหล่งนันทนาการที่อยู่ในชุมชนเมือง (urban)

เมื่อการท่องเที่ยวขยายตัวมากขึ้นในปัจจุบัน จำนวนนักท่องเที่ยวมากขึ้นตามมาเป็นลำดับ ส่งผลให้แหล่งท่องเที่ยวเกิดความเสื่อมโทรม และมีปัญหาในด้านความแออัดและผลกระทบสิ่งแวดล้อม สาเหตุเนื่องจากการเข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่มากเกินไปเกินความสามารถในการรองรับ (carrying capacity) รวมไปถึงทิศทางของการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับศักยภาพและช่วงชั้นโอกาสด้านนันทนาการของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่ศึกษาด้านการรับรู้ของนักท่องเที่ยวต่อความแออัดและผลกระทบสิ่งแวดล้อม (crowding perception and environmental impact perception) ในแหล่งท่องเที่ยวของประเทศไทย พบว่าเพียงมีการดำเนินการศึกษาในระยะเริ่มต้นเพียงไม่กี่ปีที่ผ่านมาเท่านั้น แต่ขณะที่ในต่างประเทศนั้น มีการศึกษาในประเด็นนี้กันอย่างกว้างขวาง

แสงจันทร์ วายทุกซ์ และ นววรรณ ฐานะกาญจน์ (2549) พบว่าความรู้สึกแออัดนั้นมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์นันทนาการและความพึงพอใจโดยรวมของนักท่องเที่ยว ซึ่งส่งผลต่อความต้องการในการกลับมาเยือนแหล่งนันทนาการอีกครั้ง แม้ว่านักท่องเที่ยวส่วนใหญ่รับรู้ว่าจะแหล่งนันทนาการยังไม่แออัดและไม่มีการบรรเทาเกี่ยวกับจำนวนนักท่องเที่ยว แต่อย่างไรก็ตาม ผลการทดสอบสมมติฐานยืนยันชัดเจนว่า เชื่อชาติ จำนวนนักท่องเที่ยวจริง จำนวนนักท่องเที่ยวที่รับรู้ ความคาดหวังเกี่ยวกับจำนวนนักท่องเที่ยว ประสบการณ์ที่พึงปรารถนา ประสบการณ์ในการมาเยือน บรรเทาเกี่ยวกับจำนวนนักท่องเที่ยว และความขัดแย้งระหว่างการประกอบกิจกรรมนันทนาการของนักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่ม เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ต่อความแออัด

ธนฤต สังข์เฉย และ นววรรณ ฐานะกาญจน์ (2549) พบว่าการรับรู้ผลกระทบสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์นันทนาการและความพึงพอใจโดยรวมของนักท่องเที่ยว ซึ่งมีอิทธิพลต่อความต้องการในการกลับมาเยือนแหล่งนันทนาการในอนาคต นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่รับรู้ว่าจะแหล่งนันทนาการเกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อมในระดับปานกลาง และรู้สึกว่าผลกระทบดังกล่าวนี้ส่งผลเสียต่อประสบการณ์นันทนาการ อย่างไรก็ดี ส่วนใหญ่ยังรู้สึกพึงพอใจและต้องการกลับมาเยือนแหล่งนันทนาการเดิมอีกในอนาคต ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า ระยะเวลาในการประกอบกิจกรรม ความคาดหวังต่อสภาพแวดล้อม การได้เรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ การได้พักผ่อนในบรรยากาศที่สงบ การได้ใช้พลังกำลังในการประกอบกิจกรรม การได้ผจญภัย/เสี่ยงภัย และการได้เยือนแหล่งนันทนาการที่ไม่เคยเยือนมาก่อน เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

ทั้งสองงานวิจัยข้างต้นชี้ให้เห็นว่า ความรู้สึกแออัดและการรับรู้ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของนักท่องเที่ยว ถือว่าเป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับทางจิตวิทยาของแหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทย ซึ่งนักจัดการพื้นที่ควรตระหนักและให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพื่อลดผลกระทบทางจิตวิทยาอันจะนำไปสู่การได้รับประสบการณ์นันทนาการที่มีคุณภาพของนักท่องเที่ยว และเพิ่มโอกาสในการกลับมาเยือนแหล่งท่องเที่ยวนั้นอีกในอนาคต